

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ КЕРІВНИХ КАДРІВ КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАКТИЧНОЇ КУЛЬТУРОЛОГІЇ ТА
АРТМЕНЕДЖМЕНТУ
КАФЕДРА МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор

_____ Валерій МАРЧЕНКО

«__» _____ 2025 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА ПРАКТИКИ

ВИРОБНИЧА ПРАКТИКА (ГАЛАРЕЙНА)

для здобувачів вищої освіти

Галузь знань
Спеціальність
Спеціалізація
Освітній рівень
Освітня програма

В Культура, мистецтво та гуманітарні науки

В4 Образотворче мистецтво та реставрація

В4.03 Мистецтвознавство

другий (магістерський) рівень

«Образотворче мистецтво та реставрація»

Форма навчання денна/заочна

Навчальний рік 2025-2026

Кількість кредитів ECTS 3/90

Мова навчання

та оцінювання українська

Форма підсумкового контролю залік

Пролонгація за рішенням науково-методичної ради НАКККіМ

УДК 7.072(075.8)

Розробник:

БЕРЕСТ Павло Михайлович, доктор філософії з культурології, старший викладач кафедри мистецтвознавчої експертизи

ЗАТВЕРДЖЕНО:

В. о. завідувача кафедри _____ Сергій РУДЕНКО

Протокол № __ від «_» _____ 2025 р.

Погоджено з гарантом освітньої програми «Образотворче мистецтво та реставрація»

Гарант освітньої програми Ірина НЕСЕН

© Берест П.М., 2025

© НАКККіМ, 2025

1. ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

Метою практики є: ознайомлення здобувачів спеціальності В4

«Образотворче мистецтво та реставрація» з закономірностями та методами організації роботи мистецьких галерей і сучасними підходами проведення виставкової діяльності, закріплення отриманих під час навчання теоретичних знань, надання здобувачу можливість продемонструвати вміння застосувати здобуті знання в реальних умовах, набуття базових теоретичних та практичних навичок мистецтвознавця-куратора у налагодженні роботи сучасної галереї.

Завданнями практики є:

- сформувані у здобувачів знання та навички щодо особливостей функціонування мистецьких галерей,
- ознайомлення з принципами проведення виставкової діяльності,
- опанування практиками роботи з митцями, опанування вмінням сформувані тематичну/авторську виставку,
- навчити проведенню заходів промоції, виставок, презентацій тощо,
- ознайомити з досвідом використання цифрових технологій у роботі сучасних галерей, набуття навичок інноваційних підходів в галерейній (виставковій, музейній) сфері;
- формування обґрунтованих підходів до організації та управління внутрішніми і зовнішніми процесами пов'язаними з різними етапами галерейної (виставкової, музейної) діяльності;
- участь в тематичній діяльності організації – бази практики;
- навчитись планувати та реалізовувати заходи/проекти, що відбуваються на базі практики;
- розуміння ролі галерейної (виставкової, музейної) роботи в розвитку арт-процесів та мистецтва в цілому.

2. ОЧІКУВАНІ РЕЗУЛЬТАТИ ПРОХОДЖЕННЯ ПРАКТИКИ

Інформація про компетентності та програмні результати навчання

Шифр	Назва
Інтегральна компетентність (ІК)	
ІК	Здатність розв'язувати складні задачі та проблеми у галузі образотворчого мистецтва, реставрації творів мистецтва під час практичної діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень та/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог
Загальні компетентності (ЗК)	
ЗК 1.	Здатність генерувати нові ідеї (креативність)
ЗК 2.	Вміння виявляти, ставити та розв'язувати проблеми
ЗК 3.	Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності)
ЗК 4.	Здатність працювати в міжнародному контексті
Спеціальні (фахові, предметні) компетентності (СК)	
СК 4.	Здатність проводити діагностику стану збереженості мистецьких об'єктів,

	формулювати кінцеву мету реставраційного втручання у відповідності до вимог сучасної наукової реставрації.
СК 6.	Здатність формувати мистецькі концепції на підставі проведення дослідження тих чи інших аспектів художньої творчості.
СК 7.	Володіння теоретичними і методичними засадами навчання та інтегрованими підходами до фахової підготовки художників образотворчого мистецтва та реставраторів творів мистецтва, планування власної науково-педагогічної діяльності.
СК 10.	Здатність до організації та проведення науково-дослідної роботи у різних аспектах (теоретичний, практичний, змішаний).
Програмні результати навчання (ПРН)	
ПРН 1.	Визначати, аналізувати і пояснювати історичні, культурологічні, соціокультурні, художньо-естетичні аспекти розвитку світового та українського образотворчого мистецтва.
ПРН 4.	Представляти формотворчі мистецькі засоби як відображення історичних, соціокультурних, економічних і технологічних етапів розвитку суспільства.
ПРН 5.	Критично осмислювати теорії, принципи, методи та поняття з різних предметних галузей для розв'язання завдань і проблем у галузі образотворчого та/або декоративного мистецтва.
ПРН 6.	Застосовувати сучасні інформаційно-комунікаційні технології в освітній та музейній справах.
ПРН 8.	Визначати мету, завдання та етапи мистецької, реставраційної, дослідницької та освітньої діяльності, сприяти оптимальним соціально-психологічним умовам для якісного виконання роботи
ПРН 12.	Представляти результати діяльності у науковому та професійному середовищі в Україні та у міжнародному професійному середовищі
ПРН 14.	Застосовувати методологію наукових досліджень у процесі теоретичного і практичного аналізу; дотримуватись принципів академічної доброчесності; узагальнювати результати дослідження та впроваджувати їх у мистецьку практику; виявляти практичні та теоретичні особливості наукової гіпотези
ПРН 15.	Планувати професійну діяльність у сфері образотворчого і декоративного мистецтва, реставрації відповідно до потреб і запитів суспільства та ринку
ПРН 18.	Вміти спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня, працювати у міжнародному професійному середовищі.

3.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ПРОХОДЖЕННЯ ВИРОБНИЧОЇ ПРАКТИКИ (ГАЛЕРЕЙНОЇ)

Виконання програми здійснюється згідно із завданнями, що розподіляються за розділами і темами практики. Під час проходження виробничої практики здобувачі повинні виконувати поставлені програмою завдання

№ з/ п	Програма практики	Кількість годин
<i>Загальна кількість кредитів ЄКТС – 3/90</i>		
1.	<p>Змістовий модуль 1. Організація проходження практики</p> <p>1.1. Організаційні заходи щодо проходження виробничої практики</p> <p>1.2. Аналіз структури і основних напрямів діяльності закладу чи установи, де проходитиме практика</p> <p>1.3. Визначення можливостей реалізації індивідуальних завдань на базах практики</p> <p>1.4. Нормативно-законодавча база функціонування закладу</p>	
	Разом:	30
2.	<p>Змістовий модуль 2. Види діяльності та характеристика установи, що займається галерейно-виставковою діяльністю (галереї, аукціонні будинки, мистецькі центри, музеї)</p> <p>2.1. Напрями і види діяльності установи.</p> <p>2.2. Характеристика організації, котра займається галерейною (виставковою, музейною) діяльністю</p> <p>2.3 Робота з фондами, архівами, іншими матеріалами й документами.</p> <p>2.4. Використання інформаційних технологій у роботі сучасних мистецьких галерей (виставок, музеїв)</p> <p>2.5. Роль мистецтвознавця-куратора в забезпеченні ефективної роботи мистецької галереї (виставки, музею) та розвитку вітчизняних мистецьких процесів</p>	
	Разом:	30
	<p>Змістовий модуль 3. Підготовка документів і оформлення звіту про проходження практики</p> <p>3.1. Аналіз і узагальнення зібраного матеріалу на основі виконаної роботи. Виявлення найважливіших переваг і недоліків.</p> <p>3.2. Розробка рекомендацій, пропозицій, формування комплексу звітних матеріалів про проходження виробничої практики</p> <p>3.3. Підсумковий звіт (доповідь здобувача-практиканта, презентація, обмін досвідом – конкретні рекомендації)</p>	
	Разом:	30

3.1 Програма виробничої (галерейної) практики

Змістовий модуль 1. Організація проходження практики

1.1. Організаційні заходи щодо проходження виробничої (галерейної) практики

Документаційне забезпечення практичної підготовки в НАКККіМ. Загальна організація практики (наказ, договір чи направлення на практику, індивідуальні завдання, настановча конференція), відповідальність за проведення практики: Положення про порядок проведення практики здобувачів вищої освіти Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв посилання: https://nakkkim.edu.ua/images/Instytutu/praktyka/Polozhennia_pro_praktyku.pdf.

Особливості підготовки форм звітної документації за результатами проведення практики. Зміст і завдання виробничої практики, її практична користь для підготовки магістрів. Важливо орієнтувати їх на щоденне ведення конспектів по всіх напрямках практики.

Настановча зустріч має на меті розкрити для магістрів зміст і завдання їхньої виробничої галерейної практики, її практичну користь для підготовки і захисту магістерської роботи. Важливо орієнтувати здобувачів на щоденне ведення конспектів по всіх напрямках практики.

1.2. Аналіз структури і основних напрямів діяльності закладу чи установи, де проходитиме практика

Аналіз структури й основних напрямів діяльності мистецького закладу, де буде відбуватися практика здобувача, передбачають наявність певної інформації про необхідність дотримання правил режиму праці і всіх норм обраної установи. Здобувач вивчає загальну нормативну базу, що нею послуговуються мистецькі заклади, художні галереї, культурні центри.

Пояснити, чому проходження аукціонної та галерейної практики пов'язане з різними локаціями – традиційними та новітніми (аукціонні дома, галереї, мистецькі центри, фахові асоціації, музеї, приватні та корпоративні колекції тощо). Дослідження й аналіз законів арт-бізнесу, запровадження сучасних арт-практик і технологій. Аналіз структури й основних напрямів діяльності закладу, де буде відбуватися практика здобувача, передбачають також інформацію про необхідність дотримання правил режиму праці та всіх норм обраної установи. Здобувач вивчає загальну нормативну базу, що нею послуговуються мистецькі заклади, аукціонні дома, художні галереї, культурні центри, фахові асоціації тощо. Погоджує з керівником графік і календарний план проходження практики, отримує індивідуальні завдання, передбачені програмою практики.

1.3. Визначення можливостей реалізації індивідуальних завдань на базах практики

Здобувач опановує основи галерейної справи, особливості її здійснення, норми професійної етики, правила поведіння з експонатами. Також він здобуває базову інформацію про різні галузі галерейної справи як важливу складову матеріальної та духовної культури України. Дослідження суб'єктів галерейної діяльності. Охарактеризувати організаційну частину закладу: координуючий центр, який формує загальну логістику, необхідну для життєдіяльності усіх підрозділів. Що він планує? Проведення аналізу діяльності та господарських відносин. Характеристика напрямів і видів діяльності закладів.

Опис системи планів, звітів, організаційного та функціонального підпорядкування, ресурсного, кадрового, інформаційного забезпечення.

1.4. Нормативно-законодавча база функціонування закладу

Знайомство здобувачів із нормативно-законодавчою базою роботи мистецького закладу дає можливість сформувати компетентності, які допомагають вирішувати важливі питання роботи з мистецькими та культурними цінностями у правовому полі, діяти відповідно до сучасних вимог законів.

Аналіз правових основ підприємницької діяльності, видів економічної діяльності, основ реєстрації діяльності, оподаткування доходів або прибутку. Підприємство як юридична особа.

Змістовий модуль 2. Види діяльності та характеристика установи, що займається галерейно-виставковою діяльністю (галереї, аукціонні будинки, мистецькі центри, музеї)

2.1. Напрями і види діяльності установи.

Знайомство здобувачів з мистецьким закладом, особливістю та специфікою роботи основних підрозділів. Загальна характеристика, підходи, ресурси, персонал тощо. Також важливо з'ясувати рівень комп'ютеризації мистецького закладу, рівень ІТ забезпечення основних видів його діяльності, наукове програмування. Дослідження наявності подальших концепцій розвитку, що і на основі чого визначає тематику виставок і роботу з художниками. Як організований процес взаємодії зі зовнішніми партнерами.

2.2. Характеристика організації, котра займається галерейною (виставковою, музейною) діяльністю

Детальне вивчення обраної інституції. Дослідження організаційно-правову форму установи, її штатну структуру (відділи, ключові посади), джерела фінансування тощо. Метою є розуміння, як внутрішня структура та фінансова модель впливають на діяльність. Наприклад, як залежність від комерційного продажу впливає на вибір художників у галереї або як державне фінансування обмежує незалежність музею. Студенти можуть представити свої висновки у форматі презентації-досьє, що включає організаційну схему та діаграму розподілу фінансових надходжень. Аналіз структури та ключових посад та їхні основні обов'язки. Пояснити, як відбувається взаємодія, координація роботи між творчим та адміністративним блоками. Моніторинг наявних об'єктів та діяльності організації в контексті галерейної роботи.

Взаємодія закладу з іншими вітчизняними та зарубіжними організаціями. Чи вивчають та застосовують зарубіжний досвід, і не тільки розвинутих країн, але й країн-сусідів Центральної та Південної Європи.

2.3. Робота з фондами, архівами, іншими матеріалами й документами.

Дослідження історії, етапів, перепон, можливостей з формування фондів установи. Аналіз умов зберігання експонатів, їх стану і довговічності. Питання збереження фондів, цифровізація колекції, зокрема розробка електронних документів, насамперед інвентарних карток. Питання копіювання (точне відтворення у сучасних технологіях), яке дозволяє експонувати не музейний предмет, а його копію. Системний аналіз та робота з фондами, архівами та іншими документальними джерелами.

2.4. Використання інформаційних технологій у роботі сучасних мистецьких галерей (виставок, музеїв)

Використання інформаційних технологій та їх вплив на розвиток сучасних арт-практик, на оформлення експозиції тощо. Досвід оцифровування своїх експонати, чи створюються віртуальні галереї.

Аналіз комунікаційних, інформаційних, психологічних, етичних засад роботи галереї (виставки, музею) як ключових фігурантів процесу розвитку установи. Вимоги до професійних якостей, вмінь і навичок галериста. Співпраця з широким колом фахівців різного профілю: маркетологами, експертами-мистецтвознавцями, культурологами, музеєзнавцями, юристами, спеціалістами зі створення реклами (текстовиками, фотографами, художниками, дизайнерами, поліграфістами) тощо. Вимоги до інформаційної культури галериста, що передбачає володіння комунікативними технологіями, широке застосування інтернет-технологій, можливостей ефективної роботи із соціальними мережами тощо. Вимоги до рекламної кампанії та інформаційного супроводу діяльності мистецьких галерейних показів та роботи в цілому.

2.5. Роль мистецтвознавця-куратора в забезпеченні ефективної роботи мистецької галереї (виставки, музею) та розвитку вітчизняних мистецьких процесів

Вивчити адміністративну, фінансову та комунікаційну роль куратора. Його функції, вимоги до освіти, досвіду, навичок, вмінь тощо. Особливості роботи, співпраця з галереями, музеями, фондами, громадськими організаціями та іншими культурними установами. Володіння інформацією про сучасних вітчизняних художників, налагодження та підтримання контактів з ними. Досвід проведення авторських та колективних виставок. Особливості оформлення та подачі творів мистецтва.

Змістовий модуль 3. Підготовка документів і оформлення звіту про проходження практики

3.1. Аналіз і узагальнення зібраного матеріалу на основі виконаної роботи. Виявлення найважливіших переваг і недоліків.

Узагальнення здобувачем зібраного теоретичного і практичного матеріалу, з якими він ознайомився під час проходження практики. Узагальнення набутого досвіду під час проходження практики, який дозволив йому розширити власне уявлення роботу установи. Аналіз і синтез всіх зібраних за час виробничої галерейної практики матеріалів. Останні включають у себе різні групи джерел – конспекти екскурсій, лекційних занять, бесід, майстер-класів, виробничих тренінгів. У процесі роботи він робить самостійні висновки щодо всіх напрямів, передбачених тематичним планом програми. Розробка пропозицій щодо удосконалення роботи галереї (виставки, музею, іншої установи), де здобувач проходив практику. В процесі виробничої галерейної практики здобувач використовує емпіричні методи майбутнього наукового дослідження, серед яких, насамперед, спостереження, фіксація, систематизація даних, уміння поводитись з виставковими предметами. Аналіз позитивних рішень та виявлених недоліків в роботі установи. Виконання базових підходів до збору матеріалів під час практики у майбутньому дозволить магістру здійснити самостійний аналіз фактологічних матеріалів для обраної ним теми кваліфікаційної роботи.

3.2. Розробка рекомендацій, пропозицій, формування комплексу звітних матеріалів про проходження виробничої практики

Здобувач за результатами проходження практики готує такі дані: відомості про виконання індивідуального завдання; визначення здобувачем під час проходження музейної практики можливостей щодо застосування ним сучасних технологій і методів навчання на базі практики; додаткові матеріали, в яких висвітлюється діяльність практиканта (джерельна база, використана література, буклети, фотокартки, рецензії тощо).

Сумлінне ведення записів на всіх етапах виробничої музейної практики, а також фотофіксація найважливіших етапів роботи, дозволять здобувачу успішно підготувати звіт практики. Кожен із напрямів має бути охарактеризований у контексті особистої участі та здобутків. Звіт має містити дані із загальних характеристик установи, де відбувалась практика, важливу статистику й особливості роботи усіх структурних підрозділів і їх роботи: культурно-масової, експозиційної, фондової. Якщо магістр-практикант мав на час практики індивідуальні завдання, у звіті необхідно висвітлити реалії їх виконання. Звіт потрібно готувати протягом усього періоду практики. Після звітної конференції звіт з практики здається на кафедру.

3.3. Підсумковий звіт (доповідь здобувача-практиканта, презентація, обмін досвідом – конкретні рекомендації)

Підсумкова звітна конференція тематично пов'язана з виробничою музейною практикою і має на меті висвітлити її здобутки і перспективи. Звіт практики захищається здобувачем перед комісією, призначеною завідувачем кафедри. До складу комісії обов'язково входить керівник практики від кафедри, викладачі

кафедри, які викладали спеціальні дисципліни, і, за можливості, керівники практики від баз практики. Комісія приймає звіт у здобувачів про проходження практики протягом перших десяти днів після закінчення практики. Важливою частиною конференції є обговорення всіх проблемних ситуацій, пошук шляхів їх вирішення.

Під час конференції кожен здобувач виступає з доповіддю, яку супроводжує підготовленою презентацією. У ній – головні напрями його роботи в музеї, найцікавіші моменти практики, фотоматеріали. Важливою частиною конференції є обговорення всіх проблемних ситуацій, пошук шляхів їх вирішення, засоби і технічний інструментарій, необхідний для цього.

При складанні звіту за результатами проходження практики здобувач зобов'язаний досконало володіти інформацією про виконання всіх розділів програми практики й індивідуального завдання. Формою звітності за практику є залік. Оцінку за практику виставляють у відомість обліку успішності за підписами членів комісії.

Система оцінювання досягнень здобувачів

Вид діяльності	Максимальна кількість балів за одиницю	Модуль 1		Модуль 2		Модуль 3	
		кількість	максимальна кількість	кількість	максимальна кількість	кількість	максимальна кількість
Участь в установчій конференції, відвідування практики	10	1	2	1	4	1	4
Знання фактичного матеріалу з виробничої практики (галерейної) і вміння застосувати його на практиці	10	1	4	1	4	1	2
Фотоматеріал з практики. Оформлення допоміжної документації (наочний матеріал, схеми, знімки, паспорти)	10	1	2	1	4	1	4
Вміння працювати з документами, комунікувати з фахівцями закладу та впроваджувати пошукові методи	10	1	4	1	4	1	2
Оформлення звітної документації (щоденник і звіт)	20	1	5	1	5	1	10

Індивідуальне завдання	25	1	5	1	10	1	10
Звітна конференція. Залік	15					1	15
Разом	100		22		31		47
Максимальна кількість балів 100 балів							

4. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИКИ

4.1. Термін проходження практики:

1 курс, 2 семестр, 2 тижні.

4.2. *Бази практики.* Базами практики для магістрів кафедри мистецтвознавчої експертизи за спеціальністю В4 Образотворче мистецтво та реставрація є наступні установи:

- ТОВ «Центр Української Культури та Мистецтва»;
- ТОВ «Музей історичного культурного надбання «ПЛАТАР»;
- Національним військово-історичним музеєм України;
- Товариство з додатковою відповідальністю «Гільдія Оцінювачів України»
- Приватне підприємство «Академія Оцінки і Права» (м. Київ);
- Аукціонний Дім «Дукат» (м. Київ);
- Бюро науково-технічної експертизи «АРТ-ЛАБ» (м. Київ);
- інші галерейні, виставкові, музейні, мистецько-культурні установи за умови підписання відповідних договорів з НАКККіМ.

4.3. *Обов'язки здобувачів вищої освіти:*

До початку практики отримати від керівника практики консультації про особливості проходження практики, програму практики, індивідуальне завдання, направлення на практику;

- своєчасно прибути на базу практики;
- пройти інструктаж з охорони праці, техніки безпеки та цивільного захисту;
- вивчити і суворо дотримуватись правил охорони праці, техніки безпеки, виробничої санітарії установи та інших нормативних документів;

- в повному обсязі виконати всі завдання, передбачені програмою практики та вказівками керівника практики;

- нести відповідальність за виконану роботу;
- проходити практику відповідно до строків, визначених в навчальних планах;
- здобувачі несуть повну відповідальність за виконання робочої програми практик

- після завершення своєчасно оформити та подати на кафедру звітну документацію про проходження практики (звіт, виконане індивідуальне завдання) та своєчасно скласти залік з практики.

4.4. *Обов'язки керівника практики.*

- перед початком практики контролює підготовленість баз практики;
- забезпечує проведення всіх організаційних заходів перед від'їздом здобувачів вищої освіти на практику: проводить інструктаж про порядок проходження практики та з техніки безпеки, надає практикантам необхідні документи (направлення, робоча програма практики тощо);
- інформує здобувачів вищої освіти про систему звітності з практики;
- у тісному контакті з керівником практики від бази практики забезпечує високу якість її проходження відповідно до робочої програми;
- контролює забезпечення нормальних умов праці і побуту здобувачів вищої освіти та проведення з ними обов'язкових інструктажів з охорони праці і техніки безпеки;
- контролює виконання практикантами правил внутрішнього трудового розпорядку підприємства;
- приймає заліки з практики;
- подає на кафедру та завідувачу практики служби планування і організації навчального процесу навчально-методичного відділу звіт про проведення практики.

4.5. Обов'язки керівника бази практики

- ознайомлює здобувачів-практикантів з діяльністю установи і перспективами її розвитку;
- доводить до відома здобувачів графік і режим роботи підрозділу установи, що є базою практики;
- організовує та контролює проходження практики у відповідності з напрямком і графіком роботи;
- сприяє доступу здобувачів-практикантів до інформації, яка їм необхідна для виконання програми виробничої практики та індивідуальних завдань;
- своєчасно повідомляє кафедру про порушення здобувачами практикантами трудової дисципліни та правил внутрішнього розпорядку;
- дотримується правил корпоративної етики закладу, виявляє толерантне ставлення до практикантів;
- після закінчення практики підписує і оцінює звіти здобувачів практикантів.

5. ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Індивідуальне завдання здобувачу складається керівником виробничої практики від закладу вищої освіти на початку проведення практики, тобто після розподілу практикантів по базах практик і ставить своєю метою інтерпретацію розділів робочої програми виробничої практики стосовно конкретних умов організації, де проводиться практика.

Завдання на виробничу практику повинно містити перелік тих питань, які підлягають вивченню практикантом на даному робочому місці, перелік його дій для формування і розвитку передбачених програмою умінь і навичок.

Індивідуальні завдання повинні враховувати специфіку конкретної бази

практики, з якими здобувачі безпосередньо працюють під час проходження практики. Більш конкретно характер і змістове наповнення індивідуальних завдань для кожного зі здобувачів керівник практики від Академії визначає перед початком практики, у погодженні з керівником від бази практики.

Індивідуальне завдання повинно містити також і перелік питань та матеріалів, що підлягають збору та вивченню для виконання дипломної магістерської роботи.

Індивідуальне завдання на виробничу практику видається здобувачу, зазвичай, у формі доповнення до основного. Його зміст залежить від:

- специфіки підприємства, де проходить виробнича практика;
- особливостей організації;
- перспектив подальшої діяльності майбутнього спеціаліста в цьому напрямку (написання кваліфікаційної роботи зі спеціальності та практичної діяльності на цьому підприємстві);
- побажань керівництва підприємства, де проходить виробнича практика (якщо це не суперечить навчальній програмі).

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1	Обґрунтування актуальності, формулювання мети, завдань та визначення методів дослідження	3
2	Складання плану реферату	3
3	Критичний аналіз суті та змісту першоджерел. Виклад фактів, ідей, результатів досліджень в логічній послідовності. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми, розгляд тенденцій подальшого розвитку визначеного питання	10
4	Дотримання правил реферування наукових публікацій	3
5	Доказовість висновків, обґрунтованість власної позиції, пропозиції щодо розв'язання проблеми, визначення перспектив Дослідження	3
6	Дотримання вимог щодо технічного оформлення структурних елементів роботи (титульний аркуш, план, вступ, основна частина, висновки, додатки (якщо вони є), список використаних джерел)	3
РАЗОМ		25

Перелік індивідуальних завдань

1. Сучасний мистецький захід як поєднання різних видів художньої діяльності.
2. Складіть текст екскурсії до експозиції, представленої в мистецькому закладі.
3. Складіть проєкт-концепцію виставки художника, творчість якого вам імпонує.
4. Складіть проєкт-концепцію колективної виставки, присвяченої певній темі. Обґрунтуйте актуальність присутності кожного учасника.

5. Наведіть приклад колаборації мистецького закладу з іншими організаціями з метою популяризації мистецтва.
6. Складіть топ-список галерей м. Києва (чи іншого міста, де відбувається проходження виробничої практики) з обґрунтуванням вибору закладів і порядку розміщення в рейтингу.
7. Відкриття виставки: алгоритм дій для промоції заходу.
8. Особливості роботи сучасного куратора з мистцем: психологічно-комунікативні аспекти.
9. Проаналізуйте роботу кураторів за кордоном. Вкажіть зарубіжного куратора, який зацікавив вас і обґрунтуйте свій вибір.
10. Вкажіть, як сучасні артпрактики впливають на особливості організації виставки.
11. Особливості застосування відеоарту у виставкових подіях.
12. Оформлення інтернет-сторінки обраної галереї.
13. Написання прес-релізу на відкриття виставки (3 шт.).
14. Вплив діяльності артгалерей на розвиток вітчизняного артбізнесу.
15. Використання навичок мистецтвознавчої експертизи в галерейній роботі.
16. Артгалерея як соціокультурний феномен сучасних міст України.
17. Визначити, як галерейна справа впливає на рейтинг популярності українських митців.
18. Використання навичок оцінювання мистецьких цінностей у галерейній роботі.
19. Перспективи науково-дослідницької роботи в українських мистецьких закладах.
20. Актуальність творення віртуальних галерей як відповідь на суспільні виклики.

6. ВИМОГИ ЩОДО НАПИСАННЯ ТА ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТНОЇ ДОКУМЕНТАЦІЇ

По закінченню практики здобувач повинен підготувати звіт з практики. Текст звіту має повністю відповідати програмі практики й індивідуальному завданню (обсяг – не менш 12 сторінок тексту). (У друкованому варіанті текст розташовується через півтора міжрядкові інтервали до тридцяти рядків на сторінці з висотою шрифту в 14 пт., тип шрифту «Times New Roman»). На титульній сторінці звіту зазначають місце проходження практики, прізвище, ім'я, по батькові, посаду, науковий ступінь і вчене звання викладача керівника практики від кафедри, а також прізвище, ім'я, по батькові здобувача із зазначенням курсу, спеціальності та дати проходження практики. За титульним аркушем розміщують зміст із зазначенням структурних частин звіту та сторінок. Список літератури, використаної здобувачем під час проходження практики та написання звіту, наводять наприкінці звіту. Усі сторінки звіту нумерують. На першій сторінці звіту (титульному аркуші) номер не проставляють. Звіт підписують здобувач і керівник

практики від бази практики вкінці звіту. Керівник практики від бази практики не лише підписує звіт, але ставить оцінку та візує печаткою. Список використаних джерел, оформлюють згідно з вимогами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Додатки оформляються як продовження звіту на наступних її сторінках та розміщуються у порядку появи і посилань у тексті звіту. Звіт має містити відомості про виконання здобувачем вищої освіти усіх розділів програми практики та індивідуального завдання, мати розділи з охорони праці, висновки і пропозиції, список використаної літератури. Підготовлений до захисту звіт з практики подають на кафедру не пізніше строку, встановленого графіком з печатками та підписами. Керівник практики від кафедри пише рецензію на звіт. Відгук отримує здобувач від керівника практики від бази практики.

Звіт практики захищається здобувачем вищої освіти в комісії, до складу якої входять керівники практики від кафедри і, за можливості, від баз практики, науково-педагогічні працівники кафедри. Здобувачу вищої освіти, який не виконав програму практики з поважних причин може бути надано право проходження практики повторно за поданням кафедри під час навчального процесу. Здобувач вищої освіти, який востаннє отримав негативну оцінку по практиці в комісії, відраховується з Академії.

7. КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ПРАКТИЧНИХ УМІН ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Оцінювання виробничої практики здійснюється за 100-бальною шкалою та включає суму балів за оформлення звітних документів про проходження виробничої практики (максимально 80 балів) і суму балів за захист матеріалів практики (максимально 20 балів). При цьому береться до уваги рецензія керівника, якість оформлення звіту, завдань та інших документів, самостійно складених здобувачем. Захист практики здійснюється протягом перших десяти днів після закінчення практики.

Розподіл балів за оформлення звітних документів за результатами виробничої практики орієнтовно складає:

- письмовий звіт – від 0 до 50 балів;
- виконання індивідуального завдання – від 0 до 30 балів.
- захист матеріалів практики складає від 0 до 20 балів.

Оцінка за виробничу практику вноситься в заліково-екзаменаційну відомість здобувача-практиканта за підписами членів комісії. Підсумки кожної практики обговорюються на засіданнях кафедри.

7.1. Шкала оцінювання: національна та ECTS.

Сума балів	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою
90–100	A	Відмінно
82–89	B	Добре
74–81	C	
64–73	D	
60–63	E	Задовільно
35–59	FX	незадовільно
0–34	F	

7.2. Критерії оцінювання знань здобувача.

Відповідь здобувача оцінюється на:

90 – 100 балів – А («відмінно») ставиться в тому випадку, коли: робота за програмою практики здійснена практикантом на високому рівні; практикант проявив себе як організований, сумлінний, творчий під час виконання різних видів роботи, знає і вміє застосовувати у практичній діяльності сучасні технології і нові інформаційні засоби; здав у визначений термін документацію, оформлену на високому рівні.

82 – 89 балів – В («дуже добре») ставиться в тому випадку, коли робота за програмою практики здобувачем вищої освіти проведена на достатньому рівні; були допущені незначні помилки у період проходження практики, але були самостійно виправлені; практикант не допускав недисциплінованості, байдужості, шаблонності на всіх ділянках роботи; про його діяльність добре відзивалися в колективі; подав у визначений термін правильно оформлену документацію.

74 – 81 балів – С («добре») ставиться в тому випадку, коли робота за програмою практики проведена на достатньому рівні; практикант допускав незначні помилки при виконанні завдань практики, проте не завжди міг самостійно їх виправити або пояснити у процесі аналізу; у ході практики був дисциплінованим, виконавчим, самостійним, критичним на всіх ділянках роботи, одержав добрі відгуки колективу бази практики; подав вчасно документацію, у якій можуть бути внесені незначні доповнення і виправлення за вказівкою керівника практики.

64 – 73 балів – D («посередньо») ставиться в тому випадку, коли робота за програмою практики проведена на задовільному рівні; здобувач вищої освіти проявив себе як організований, дисциплінований, але недостатньо самостійний та ініціативний; загальна характеристика діяльності практиканта у період проходження практики одержала позитивні відгуки; із невеликим запізнення подав документацію.

60 – 63 балів – E («задовільно») ставиться здобувачу вищої освіти в тому випадку, коли робота проведена на задовільному рівні; проявив себе як недостатньо організований і дисциплінований, безініціативний; загальна характеристика діяльності на базі практики практиканта з боку керівників практики – «задовільна»;

подав невчасно документацію, яка потребує доповнень і виправлень.

35 – 59 балів – FX («незадовільно»)-відсутня систематичність у роботі практиканта. Роботу, передбачену програмою з практики, виконав на низькому професійному рівні, допускав помилки, пов'язані зі знанням теоретичного матеріалу та виконанням практичних завдань. Отримав негативний відгук про роботу чи незадовільну оцінку при складанні заліку за практику, але за певних умов може повторно пройти практику і отримати позитивну оцінку. Подав документацію з великим запізненням, допустив значні помилки в її оформленні.

0 – 34 балів – F («незадовільно»). Практикант не виконав програми практики і отримав незадовільну оцінку при складанні заліку за практику.

8. ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ ЗАХИСТУ ЗВІТІВ ПРАКТИКИ

Звіт практикантів відбувається на підсумковій звітній конференції (доповідь здобувача-практиканта, презентація, обмін досвідом – конкретні рекомендації).

Керівнику практики від кафедри подається пакет звітної документації (звіт і додаток до нього, у вигляді опису виконання індивідуального завдання). Для проведення заліку створюється комісія, до складу якої входять керівники практики від кафедри і, за можливості, від баз практики, науково-педагогічні працівники кафедри. Під час заліку оцінюється як виступ здобувача, так і надані матеріали з точки зору вичерпності змісту та дотримання вимог щодо їх оформлення. Підсумки кожного виду практики обговорюються на засіданнях кафедри, а загальні підсумки практики один раз вкінці навчального року підводяться на вченій раді навчально-наукового інституту.

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ

1. Авраменко О. Особливості інтеграції українського актуального мистецтва в європейський мистецький простір (досвід у Венеційській бієнале 16 2001-2007 років) // Сучасне мистецтво: Наук. зб. Вип. 4. 2007. С. 25-3.
2. Аналіз стану і тенденцій розвитку образотворчого (візуального) мистецтва, фотомистецтва та галерейної справи в Україні / М.Б. Кушнарєва, О.А. Гриценко, Н.К. Гончаренко, О.В. Вдовенко, І.А. Бариш-Тищенко, В.В. Дем'ян // Українські культурні дослідження. 2012. URL : <http://culturalstudies.in.ua/2012-10.php>
3. Баршинова О. Сучасне українське мистецтво: історична пам'ять та світовий контекст. URL : <http://www.korydor.in.ua/ua/stories/suchasne-ukrayinskemystetstvo.html>
4. Белькевич Д. О. Сучасний ринок мистецтва в Україні: Завдання, проблеми, вирішення. Актуальні проблеми мистецької практики і мистецтвознавчої науки : Мистецькі обрії '2014 : зб. наук. праць / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України ; Наук. керівник теми і голов. наук. ред. І. Д. Безгін ; Редкол. : А. В. Чебикін, І. Д. Безгін, А. О. Пучков та ін. Київ : Фенікс, 2014. Вип. 6 (17). 216 с.

5. Березняк О.П. Навчально-виробничі практики як одна з найважливіших складових навчального процесу ВНЗ. URL : http://www.rusnauka.com/23_ADEN_2015/Pedagogica/2_198056.doc.htm.
6. Берест П. М. Культурний туризм як чинник збереження історико-культурних пам'яток. Trends in science and practice of today : Scientific publications materials The V International Scientific and Practical Conference (October 19– 22, 2021, Ankara, Turkey). Ankara, 2021. С. 51–53.
7. Бурнашов І. Ю. Сучасне образотворче мистецтво та арт-ринок України. URL: : https://nlu.org.ua/storage/files/Infocentr/Tematich_ogliadi/2013/Art13.1.Pdf
8. Вишеславський Г. Нові ініціативи у художньому житті Львова наприкінці ХХ століття // Fine Art. 2008. №2. С. 42-45.
9. Герман Є.С. Кураторська практика в сучасному мистецтві. Світовий досвід та український контекст : автореф. дис. канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво». Київ : Нац. акад. образотворчого мистецтва і архітектури, 2016. 18 с.
10. Галереї сучасного мистецтва України «Арт-кафедра» – 3 роки! URL : <http://ipro.kiev.ua/content/galereyi-suchasnogo-mistetstva-ukrayini-art-kafedra-3-roki> 12.Галереї Києва. <http://art-galleries.virtual.ua/?locality=kyiv>
11. Голояд Б., Сулима М. Богдан Голояд: «В Україні немає галерейного бізнесу». Україна молода. 28.03.2017.
12. Демко О. Дещо з аукціонів світу // Образотворче мистецтво. 2006. № 3. С. 118.
13. Долеско С. Символізм в ювелірному мистецтві початку ХХІ століття в контексті російсько-української війни. Актуальні питання гуманітарних наук, 2023. Т. 1. № 70. С. 116–123. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-16>
14. Долеско С., Рева Т., Шишлюк Є. Кураторська стратегія Адріано Педроси на Венеційській бієнале 2024 року. Актуальні питання гуманітарних наук, 2024. Т. 1. № 82. С. 170–177. DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-25>
15. Домащук Х. Арт-галерея як предмет суспільно-гуманітарного знання // Вісник Львівської національної академії мистецтв. Вип. 32. 2017. С. 121-130. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/144876493.pdf>
16. Захарова О. А. Мистецькі галереї та центри в умовах сучасного артринку. ScienceRise. 2014. № 3(1). С. 72–77.
17. Калашнікова А.О. Ринок образотворчого мистецтва: соціальні чинники становлення і розвитку в сучасному українському суспільстві [Текст] : дис. канд. соціол. наук : 22.00.04 / Калашнікова Аліна Олександрівна ; Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Харків, 2015. 211 с.
18. Крупеніна Л.В. Арт-галерея як модератор художнього середовища міста // Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філософія. Культурологія. Політологія. Соціологія. 2013. Т. 24 (65), № 3. С. 150-155.
19. Кузенко П. Ознайомлення з музейно-галерейною справою та організацією виставкової діяльності як важлива складова професійної підготовки майбутніх митців // Освітні обрії. № 1 (52). 2021. С. 115-118. URL : <file:///C:/Users/Ira/Downloads/5353>
20. Маричевська О. Кураторство як чітке висловлювання. Образотвор. мистецтво. 2015. № 2. С. 12–13.
21. Мистецька «Взаємодія» від тандему молодих живописців Gaieva/Panchyshyn у Галереї ЛНАМ. Вісник Львівської національної академії мистецтв. 2016. Вип. 28. С. 349–352.

22. Михальчук В. В. Галерейна діяльність в системі художньої культури незалежної України : автореф. дис. ... канд. мистецтвознав. : 26.00.01 / Михальчук Вадим Володимирович ; М-во культури України, Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ : НАКККиМ, 2012. 16 с.
23. Несен І.І. Український портретний живопис XVIII–початку XIX століть у зібранні Дніпровського художнього музею. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв, 2024. №1. С. 229–235. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.1.2024.302071>
24. Новікова К.В., Міщенко І.І. Методика мистецтвознавчої експертизи (загальна частина). Київ ; ДНДЕКЦ МВС України, 2019. 52 с.
25. Островська-Люта О., Грабська А. Куратор: вільна професія для тих, кому до тридцяти // Голос України. 25.04.2012.
26. Павліченко Н.В. Художній ринок Києва (кінець XIX – початок XXI століть): особливості функціонування та типологічні характеристики : дис. ... канд. культурології : 26.00.01; Нац. муз. акад. України ім.П.І. Чайковського. Київ, 2017. 254 с.
27. Платонов Б.О. Основи оціночної діяльності: підручник. Київ : НАКККиМ, 2013. 227 с. URL: http://www.afo.com.ua/doc/Boris_Platonov_Fundamentals_of_evaluation_activity.pdf
28. Руденко С. Б. Соціокультурне призначення та інституційна специфіка музею: дис. ... доктора культурології: 26.00.01 «Теорія та історія культури». КНУКиМ, МОН України. Київ, 2021. 515 с.
29. Сидор-Гібелінда О. Українці на венеційській бієнале: сто років присутності / Олег Сидор-Гібелінда. Київ : Наш час, 2008. 306 с.
30. Стрижак А. Галерист Євген Карась: Люблю все зайве // Україна молода. 14.05.2005.
31. Сухоліт Н. Сучасний український арт-ринок: моделі відносин // Українське мистецтво. 2004. № 3. С. 34-43.
32. Тіхоновська І. Мистецтво вимагає капіталовкладень. Ринкові правила відформатують український галерейний бізнес. 2007. URL : www.museum-ukraine.org.ua.
33. Топ 10 київських галерей та центрів сучасного мистецтва. URL : <http://artslooker.com/top-10-kiivskikh-galerey-ta-centriv-suchasnoho-mistetstva/>
34. Топ-7 галерей сучасного мистецтва у центрі Львова. URL : http://tvomisto.tv/news/top7_galerey_suchasного_mystetstva_u_tsentri_lvova_foto_7_1479.html
35. У Кропивницькій галереї відкриється виставка найкращих художників України. URL : <https://zlatopil.com.ua/life/item/18919-u-kropyvnytskii-halereividkryietsiavystavka-naikrashchychkh-khudozhnykiv-ukrainy>
36. Усенко Н.О. Художнє життя Харкова другої половини XX – початку XXI століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : спец. 17.00.05 «Образотворче мистецтво» / Н.О. Усенко. Харків : ХДАДМ, 2015. 23 с.
37. Хаматов В. Галерейному руху 15 років // Галерея. 2002. № 9. С. 23.
38. Формування арт-ринку в Україні. URL : <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11255/>
39. Шумилович Б. Відмовляючись від соціалізму: альтернативні простори Львова 1970–2000-х років // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. 2013. Вип. 23. С. 602-614. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uks_2013_23_53

40. Щеглова О. Художнє життя Києва періоду 2000-2005 рр. // Художня культура. Актуальні проблеми : наук. вісник. Київ : ХІМДЖЕСТ, 2007. Вип. 4. С. 201-208. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/khud_kult_2007_4_17
41. Brian O'Doherty. „Context as Content,“ w: Inside the White Cube. The Ideology of the Gallery Space (Berkeley-Los Angeles: University of California Press, 1986), 65-86.
42. Guzek Łukasz. Galeria jako zagadnienie artystyczne w sztuce konceptualnej. Sztuka i Dokumentacja. Nr. 6. 2012. S. 123-130. URL : http://www.doc.art.pl/pdf_sid6/guzek.l_SID6.pd
43. Wang X. Gallery's Role in contemporary Chinese art market / X. Wang. Ohio State University, 2009. 173 p.

Нормативні документи

1. Про вищу освіту: Закон України (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст. 2004). зі змінами та доповненнями [Електронний документ] Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція — Редакція від 25.09.2020, підстава - 849-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
2. Закон України «Про музеї та музейну справу». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80>
3. Закон України «Про охорону археологічної спадщини» URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1626-15>
4. Закон України «Про Національний архівний фонд та архівні установи» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12>
5. Закон України «Про Український культурний фонд». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1976-19>
6. Конвенція «Про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089
7. Конвенція про заходи, спрямовані заборону на та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню передачі та права власності на культурні цінності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_186_права
8. Угода про вивезення та ввезення культурних цінностей. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997>
9. Положення про Державний реєстр національного культурного надбання, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 12 серпня 1992 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF>
10. Культурна спадщина. Вивезення культурних цінностей. URL: <https://mesc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/vyvezennia-kulturnykh-tsinnostey/>
11. Навчальна і виробнича практика студентів. URL: https://pidru4niki.com/70159/pedagogika/navchalna_virobnicha_praktika_studentiv

Електронні ресурси:

1. <http://elib.nplu.org/> електронна бібліотека «Культура України»
2. http://kultura.ho.ua/books_ku.htm – Культурологічна бібліотека
3. <http://library.nakkkim.edu.ua/> електронний каталог Національної академії

керівних кадрів культури і мистецтв

4. <http://ukrlibrary.com.ua> Онлайн-підручники з історії України.
5. <http://www.etnolog.org.ua/> Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України
6. <http://www.history.org.ua> Сайт Інституту історії України. Електронна бібліотека з історії.
7. <http://www.nbuv.gov.ua/> Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
8. www.nibu.kiev.ua/ Національна історична бібліотека України